

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РІВНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

Беззаперечною реалією сьогодення стала глобалізація всіх сфер суспільного життя. Зміни відбуваються не тільки в загальносвітовому масштабі, але і в рамках окремих регіонів, що позначилось диверсифікацією співробітництва держав і підвищенням готовності відповідати спільним викликам і загрозам у всіх сферах, виходячи за традиційні рамки підтримки міжнародного миру і безпеки. Глобалізація справляє суттєвий вплив на трансформацію, зміни і модернізацію державно-правових інститутів, норм та відносин як на загальносвітовому, так і на національному рівні, стимулює і прискорює процеси універсалізації в галузі права, організації і функціонування держави. Універсалізація у сфері держави і права виступає одним з основоположних і важливих аспектів загальної глобалізації в сучасному світі. Світові інтеграційні та глобалізаційні процеси викликають необхідність аналізу окремих правових явищ та інституцій. Під впливом глобалізації відбуваються серйозні зміни в усій структурі суспільства і держави.

Розвиток громадянського суспільства є важливим напрямком демократичної модернізації суспільства, умовою соціальної стабільності та національної безпеки. Суттєвими ознаками такого розвитку є становлення відкритого суспільства, роздержавлення приватного життя громадян, багатоманітності форм його прояву.

Наріжним каменем ідеології громадянського суспільства є визнання факту, що держава існує перш за все для того, щоб захищати особисті права і свободи громадян; вона повинна діяти тільки в чітко окреслених межах, вихід за які може призвести до громадянської непокори. Характер взаємодії держави і громадянського суспільства значною мірою визначає стан суспільної стабільності й безпеки. Громадянське суспільство потребує існування правової держави як своєї передумови. Разом з тим, тільки розвинуте, стабільне громадянське суспільство уможливило утворення правової держави, є основою стабільного демократичного політичного режиму й авторитетної влади. Одним з найважливіших суспільних інститутів, який, поряд з іншими складовими елементами громадянського суспільства, безпосередньо впливає на перебіг суспільно-політичних процесів, є релігійні організації. Саме цим і обумовлена особлива наукова і практична значимість дослідження міжнародних та національних нормативно-правових гарантій рівності релігійних організацій з огляду на становлення і функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні в умовах глобалізованого світу.

Окремі аспекти даної проблематики знайшли своє відображення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Так, проблеми впливу глобалізаційних процесів на якісні зміни у державно-правовій сфері досліджувались в основному представниками науки міжнародного права І.Лукашуком, П.Нерсисянцом; інституціоналізація громадянського суспільства в Україні В.Андрущенком, Ю.Тодикою, В.Шаповалом; проблематиці нормативно-правового гарантування прав і свобод громадян присвячені дослідження М.Буроменського, В.Денісова, П.Рабіновича; релігієзнавчим дослідженням взаємодії релігії і нації в суспільному житті – А. Колодного, П.Яроцького, Л.Филипович, О. Сагана, О.Шуби та ін.

Але, незважаючи на дослідження, які ведуться у цій сфері, окремого вивчення потребує питання нормативно-правових гарантій участі релігійних організацій у суспільних процесах й інституювання їх як одного з вагомих чинників формування громадянського суспільства в Україні.

■ Фисун Ю.Ю. – канд. юрид. наук, директор юридичного департаменту Українського центру міжнародних гуманітарних програм.

В умовах проголошення курсу України на розбудову правової демократичної держави особливого значення набуває питання гарантування свободи віросповідання, стан забезпечення якої значною мірою залежить від характеру відносин держави і релігійних організацій, становлення таких взаємозв'язків та їх юридичної регламентації, як на рівні внутрішньодержавного, так і міжнародного права.

В основу такої регламентації покладені принципи і норми міжнародного права. Право на свободу думки, совісті та релігії є одним із засадничих і невід'ємних прав людини, якому гарантується міжнародний захист. Механізм його реалізації на міждержавному рівні розкритий в численних міжнародно-правових актах, зокрема у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р., Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії або переконань 1981 р., Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних або мовних меншин 1992 р., європейських регіональних правових актах тощо.

Кожному гарантується право на свободу думки, совісті та релігії. При цьому слід зауважити, що людина, в даному випадку з точки зору міжнародного права, виступає лише дестинатором його норм і не є суб'єктом права. Основні обов'язки покладаються на держави, що пов'язано із специфічною сферою регулювання. Держави приймають зобов'язання гарантувати суб'єктам національного права певний обсяг прав і свобод. Так, право на свободу думки, совісті та релігії розкривається через ряд індивідуальних і колективних свобод (мати або приймати релігію чи ж переконання за своїм вибором, сповідувати свою релігію або переконання одноосібно або разом з іншими, у публічному або приватному порядку, у відправленні культу, виконанні релігійних або ритуальних обрядів і вчень).

Такі універсальні підходи знайшли своє відображення і у сучасній українській законодавчій практиці. Гарантування права на свободу віросповідання Конституцією України охоплює два збалансованих аспекти: правомірну реалізацію об'єднаннями віруючих свободи віросповідання та її охорону. Крім того, виходячи з аналізу міжнародних і регіональних угод з прав людини, названих вище, учасницею яких є Україна, гарантування права на свободу думки, совісті та релігії також вимагає повного та ефективного дотримання цього права.

Саме повноцінне гарантування цього права і формування системи нормативно-правових гарантій його реалізації може стати основою для стабільного буття релігійних організацій як інститутів громадянського суспільства. Такі нормативно-правові гарантії закріплені як в чинній Конституції України, так і в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Універсальним в цьому сенсі виступає принцип гарантування свободи віросповідання (ст. 35 Конституції України, ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації») як сукупність взаємопов'язаних правових засобів, серед яких: закріплення в законодавстві України визнаного на міжнародному рівні мінімуму прав релігійних організацій і процесуальних форм реалізації таких прав, їх конкретизація, в тому числі шляхом визначення обов'язків органів державної влади та їх посадових осіб у відносинах з групами віруючих; опрацювання і законодавче забезпечення механізмів протидії порушенням свободи віросповідання і захисту цього права, засад відповідальності. Конституційно-правовий принцип гарантування свободи віросповідання спрямований і на забезпечення її вихідних передумов та пов'язаних з нею прав, обумовлює низку вимог до чинного законодавства України і до правозастосовної діяльності, а також безперешкодну діяльність неурядових організацій по захисту свободи віросповідання за умови додержання ними законодавства України. Зазначеним принципом охоплюється і визначення основних вимог до обмеження державою свободи віросповідання. В Україні обмеженням має підлягати лише зовнішній аспект цієї свободи – сповідувати релігію, винятково заради передбачених Конституцією України інтересів охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Такі обмеження можуть застосовуватися лише щодо дій об'єднань віруючих, а не проти них чи самої релігії, і не мають спрямовуватися на знищення релігійного плюралізму.

Крім того, в Україні конституційно закріпленим є принцип відокремлення церкви від держави (ст. 35 Конституції України, ст.5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»), який набув рис ліберального підходу до свободи релігії. Це передусім виявляється в передбачених національним законодавством нейтралітеті Української держави в питаннях світогляду і віросповідання, обопільній незалежності держави і об'єднань віруючих, гарантуванні їх внутрішньої автономії за умови дотримання цими громадами законодавства України. Саме такими положеннями визначається роль принципу відокремлення держави і релігійних організацій у гарантуванні свободи віросповідання, включення об'єднань віруючих у життя суспільства, не заперечення в межах Конституції і законодавства України їх співпраці з державою, в якій розкривається потенціал соціального служіння таких груп, а відтак також реалізується їхня свобода віросповідання.

Основоположним з огляду на становлення громадянського суспільства, на нашу думку, виступає принцип рівності перед законом (ст. 35 Конституції України, ст.5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»), який охоплює всі об'єднання віруючих і не залежить від розсуду держави. Конституція України прямо передбачає, що жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Роль зазначеного принципу в гарантуванні свободи віросповідання полягає в імперативному, без винятків, закріпленні за всіма релігійними організаціями незалежно від будь-яких ознак їхні рівного правового статусу, єдиного порядку його набуття і припинення, рівного ступеня свободи релігії, що відповідає найбільш прогресивним міжнародним стандартам у цій сфері. На засадах принципу рівності перед законом об'єднань віруючих ними реалізуються їх права і виконуються обов'язки. Цей принцип охоплює й право релігійних організацій на рівний захист законом.

І, нарешті, головну стабілізуючу роль у цій сфері відіграє принцип заборони дискримінації релігійних організацій (ст. 35 Конституції України, ст.ст. 4, 5, 6 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»), який гарантує об'єднанням віруючих реалізацію свободи віросповідання без необґрунтованих обмежень або упреждень, привілеїв і переваг з боку держави, її органів, будь-яких осіб, їх груп, а також забезпечує збереження власної самобутності в атмосфері терпимості і поваги до прихильників інших релігій і переконань. Виходячи із зазначеної заборони, можуть бути вжиті антидискримінаційні заходи, серед яких: ефективна реалізація прав і основних свобод людини, в тому числі визнаного на міжнародному рівні мінімуму прав релігійних організацій; скасування або в необхідних випадках прийняття відповідного законодавства, зокрема щодо заборони і боротьби з нетерпимістю і розпалюванням ворожнечі та ненависті на ґрунті релігії, розвитку релігійної і світоглядної терпимості, захисту прав національних або етнічних, релігійних та мовних меншин тощо.

Правовий статус об'єднань віруючих в Україні передусім визначається конституційно-правовими принципами відносин держави і таких груп. Виходячи з цього, релігійні організації – це відокремлені від держави, рівні перед законом, самоврядні об'єднання віруючих; будь-яка їх дискримінація, зокрема на підставі релігії, заборонена. До того ж, конституційно-правовий статус об'єднань віруючих в Україні визначається зобов'язанням держави надавати цим групам такий правовий статус, який би дозволяв їм здійснювати весь спектр законної релігійної діяльності.

Існуюча в національному конституційному законодавстві України розгалужена система нормативно-правових гарантій діяльності релігійних організацій повністю відповідає міжнародним стандартам у галузі захисту права на свободу думки, совісті та релігії, що дозволяє релігійним організаціям вести свою діяльність і розвиватись в умовах стабільності і прогнозованості. З огляду на це, основним завданням на даному етапі, на нашу думку, є не порушити існуючий баланс і не втратити набутки системи нормативно-правового гарантування діяльності релігійних організацій, як важливого етапу на шляху до формування громадянського суспільства, особливо в умовах глобалізованого світу.

Подальше дослідження даної проблематики вимагає поглибленого вивчення правозастосовної практики у цій сфері з огляду на співвідношення національних і глобальних тенденцій розвитку сучасної державності.